

מציאות ויש בהן היבט היסטוריוסופי על המציאות בהקשר לאירועים חשובים בעבר.

היצירות חוברו ועלו מתוך תקופה קשה וכואבת של דווי וסבל. שלונסקי ראה את המציאות כדווי וצרעת, וכך גם קרא ליצירתו המתייחסת למלחמת העולם הראשונה. הרב סולובייצ'יק ראה את המציאות על רקע קשה ואכזר יותר, "ליל בלחות מלא זוויות מיידינג טובליניקה... ימים טרופים של זעם ומצוקה"² היינו תקופת השואה.

שניהם דנים בתקופה קשה, מאחריהם היסטוריה ולפניהם עתיד כלשהו. ההתמודדות בעמות מצוקה צריכה להיות על רקע אירועים שונים ופניה לניסיון מחודש להתמודד עם הקשיים.

תפיסה היסטוריוסופית

הרב סולובייצ'יק הגדיר כנאמו את מהות עם ישראל, וכחן כפרספקטיבה רחבה תופעות ואירועים חשובים לעם ישראל בעבר ובהווה.

הוא הסביר כנאמו את מהות הקשר בין עם ישראל לאלוקיו, ובעצם העמיד על טיב הקשר הזה את מהותה של היהדות. כמו כן הוא הציג הסבר עקרוני היסטוריוסופי על המתחייב מיהדותו של האדם היהודי בהתנהגות היהודי בעבר, בהווה ובתפקידו בעתיד.

לדבריו היתה פגימה מסוימת בהתנהגות של עם ישראל בהווה, והוא הקביל אותה לחולשת איוב, שבגינה לדעתו באו עליו יסוריו. חולשת איוב מקבילה כנאמו לנקודה החלשה שנתגלתה בהתנהגות העם היהודי בזמן הדווי הגדול, השוואה. הפגימה קשורה לדעתו לתפיסת ברית הגורל שנכתרה בין עם ישראל ואלוקיו. לדידו נפגם משהו בתחושת ההזדהות ובאחריות ההדדית עם הזולת. יהודים כארץ ישראל ובארצות הברית לא זעקו מספיק, ולא עשו די למען אחיהם הנספים בארצות אידופה, אבל בהווה ניתנת הזדמנות לתקן עיוות זה. כמו כן הוא הדגיש את צמיחת התשועה מתוך הדווי והסבל.³

שתי שאלות עיקריות נידונו במאמרו: א. איך יוסבר שאחרי אלפיים שנות גלות, שהעם היה מפורד ומפוזר בעולם, הוא שרד ולא נכחד כיתר העמים שהיו בעולם ותכחדו; ב. איך יוסבר שאחר אלפיים שנות גלות חזר העם לארצו, וכיצד יבואר שעם אחר לא התיישב בארץ, לא כבש אותה ולא הפכה לארצו.

הוא לא שאל שאלות אלה במישרין, אך הצביע על תופעות מופלאות המסבירות תמיהות אלה.

על התמיהה השנייה הוא סיפק שני הסברים:

א. הארץ הוכטחה לעם בכריתות השונות;

יסודות המודרניזם בהתגלות לשלונסקי ובמאמר קול דודי דופק לסולובייצ'יק

מאת
אסתר אזולאי

הקדמה
אדון כנאמר זה ביסודות המודרניזם במסגרת של הרב י"ד סולובייצ'יק ובפואמה התגלות מתוך דווי לא שלונסקי.

"המושג מודרניזם מבטא מאבק כמה שקדם לו... המודרניזם טוען לצורך בחילוף, אך לא בחילוף "רך"... כי אם בחילוף נמרץ. מהפכני. הוא מעמיד נורמות חדשות הנאבקות בנורמות הקודמות הישנות וגורם לביטולן. המודרניזם מציג לא רק מהפכה והרס העבר אלא מציג תמורה, תחליף לעולם הישן שנגרד מרד. את המאפיין המהותי הזה [חילוף ערך] בערך] של המודרניזם ניתן להרחיב במושג מקיף יותר של חילוף עולם בעולם, הכולל בתוכו את כל מערכת הערכים, המידות האתוסים והשקפות העולם".¹

כמו כן אדון כנאמרים צורניים של טקסטים אלה הקשורים במודרנה. ההשוואה בין הפואמה התגלות והמסה קול דודי דופק נסמכת על הסיבות הבאות:

(א) בשתי היצירות מצויה תפיסה הסטוריוסופית של מציאות. המציאות המתוארת היא כאובה, ויש ביצירות קשרים בין המציאות בהווה לעבר ולעתיד;

(ב) שתי היצירות דנות בברית;

(ג) שתי היצירות דנות בגאולה, ומבחינה מסוימת הן הברית בהווה;

(ד) הפיגורה החשובה שנידונה בשתייהן היא איוב;

(ה) הסבל, הדווי ומשמעותם נדונו בהם;

(ו) היצירות חוברו בקרבת זמן יחסית זו לזו. דווי חובר בשנת 1924 וקול דודי דופק בשנת 1956;

(ז) בטקסטים האמורים קיים צד ריטורי בולט.

מציאות והיבט היסטוריוסופי

היצירות חוברו כנאמר בהפרש של כ-30 שנה. בשתייהן מצויה תפיסה של

¹ י"ד סולובייצ'יק, קול דודי דופק, מבחר המסה והמאמר, מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"א, עמ' 67.

² דבורה מציה, שירת הילדים של אברהם שלונסקי בראי המודרניזם, הגני גבעה ד, תשנ"ז, עמ' 137. ראייה זו עלתה מתוך הסימפוזיון של פורפי' הלל בחול "מתודות מחקר - חקר המודרניזם".

של ספינה שחורה, שהקב"ה ירד לברות לה עצי שחורים, תאת בניגוד לברית עם נוח שבה נוח נצטווה לבנות בעצמו ספינה לבנה.⁵ ואם המושיע הוא קברניט של ספינה, משמע שהעולם הוא יס או מבל, שיש להציל מפניו. ועל איוב לאסוף את החלכאים והנדכאים, הזכים והמצועעים לספינה כדי להושיעם.

הרב סולוביצ'יק מונה אף הוא מספר בריתות עקרוניות: א ברית סיני, שהיא ברית ייעוד; ב ברית מצרים, שהיא ברית גורל.

לכל ברית פן עקרוני וקיומן יחד מציין את הקשר בין הבורא ועמו. ברית סיני היתה ברית ייעוד. העם קיבלה מרצונו החופשי. כאשר הוצעה הברית הוואת לעם ישראל הוא קיבלה מיד, "נעשה ונשמע" (שמות כד ז). ברית זו היא התלכדות של עדה המתקדשת למען אידיאל רוחני מסוים. ברית מצרים היא לעומתה ברית שנכפתה על העם, ברית גורל. הקב"ה החליט על דעת עצמו, ולא ביקש את הסכמת העם, "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוהים" (שמות ו ז), וכפי שעולה משיר השירים שהקב"ה כרת עם עמו קשר של ברית נישואין.

הרב סולוביצ'יק רואה כמודרניסטן דברים ומכליל אותם וקובע נוסחאות. הוא טען בנאמו, שתמצית שיר השירים היא החמצת השעה. כנסת ישראל החמיצה בעבר את השעה ולא נענתה לדוד שדפק בפתח אודה. הרעיה בעבר התמהמהה, "פשטתי כותנתי איכפה אלבשנה" (שיר השירים ג).

אבל כהווה חל לדעתו שינוי, וכאן הדגש הוא על החילוף. הוא טען שהודד אינו חזק עובר אלא מחכה וממתין לרעיה. כאן רואים שינוי וחילוף בהתנהגות הודד, וזה יסוד מפתיע. על פי לקח העבר בשיר השירים היינו מצפים שמשני הצדדים הקשורים בברית הרעיה היא זו שתסיק מסקנות ולא תתעצל כהווה כדי לא לחמין את השעה. אך למרבה התמיהה, הודד שינה את התנהגותו והוא אינו חזק עובר כמקודם, למרות עצלות הרעיה, אלא ממתין לרעיה העצלה זמן רב.

שלוונסקי וסולוביצ'יק סבורים שבברית האחרונה, הברית הנוכחית, ה' שינה את עמדתו. אצל שלוונסקי הקב"ה התחרט שנתן לנוח לנסות להציל את הבריות ואצל סולוביצ'יק ה' שינה את עמדתו ועדיין מחכה. כשני המקומות הקב"ה פעיל. בברית שבהווה הקב"ה דופק שוב על פתח הרעיה ולדעת סולוביצ'יק הוא מחכה לה זמן רב, ואצל שלוונסקי הוא בעצמו כורת עצים כדי לבנות את הספינה השחורה.

כשני הטקסטים נדון עניין של מלכוד וחוסר יכולת לברוח ממנו. שלוונסקי טוען שבסיס העולם הוא הדוני. האנשים חטאו בחיפוש החדווה במקום הדוני, ובעצם אין אפשרות להימלט מהדוני, גם לא מן המבל, הדוני הגדול.

המלכוד שהרב סולוביצ'יק מצביע עליו הוא חוסר יכולתו של האדם היהודי

ב ההבטחה לגאולה העתידה, נעוצה בעצם פרקי התוכחה והקללה, "והשימות אני את הארץ" (ויקרא כו לב), ועל כך כתב רש"י שם בשם תורת כותנים: "זו מידה טובה לישראל שלא ימצאו אויביה נחת רוח בארצם, שתהא שוממה מיושביה".

מהדגשתו של רש"י עולה, שדווקא בפרקי הקללה מצויה ברכה, ואנו עדים לכך שהברכה צומחת מתוך הקללה. על פי דברי רש"י הוא הסביר, שעם אחר לא יכול להפריח את השממה. בכך שמרה הארץ השוממה אמונים לעמה, חיכתה לו אלפיים שנה, ובכך הוכשרה הדרך לשיבה לארץ.

ואשר לברית, ההנחה הבסיסית היא שנכרתה ברית נישואין, קשר של דוד ורעיה כבשיר השירים בין ישראל ואלוקיו, ובנוסף לכך כרת ה' שתי בריתות עם עמו, ברית מצרים, היא ברית של גורל, וברית סיני, היא ברית של ייעוד. בריתות אלו, על מה שעולה מתן על דרך החיוב ועל דרך השלילה, מסבירות את הישרדות העם, עצמאותו, ובעצם מגדירות את מהות היהדות. בכך הוא משיב לשאלה הראשונה בדבר הישרדות העם.

בהסבירו את הבריתות הוא הצביע על אספקט שנפגם בעם בקשר עם ברית הגורל בזמן השואה, והצביע על אפשרות תיקון כהווה. התיקון יתבצע על ידי עלייה לארץ ישראל ועזרה בבנייתה.

הוא דן בהזדמנות שהקב"ה נתן לעצמו לחקן את הפגימה. הקב"ה חיכה כבר שנים אחדות, וזאת בניגוד לשיר השירים שהודד המתדפק על פתח הרעיה חמק עבר והרעיה החמיצה את השעה. המטפוריקה של הנאום והשדה המטפורי והרעיוני של סולוביצ'יק מעוגנים בבריות בשיר השירים. לשלוונסקי יש ראייה היסטוריוסופית שונה. גם הוא שזר בדוני ובהתגלות אלמנטים מתחום האתוס, אך עסק בהם במישור נמוך יותר.

שלוונסקי התייחס למצורעים הסובלים הנמצאים מחוץ למחנה ואינם יכולים להיכנס לתוכו ולבוא בשעריו. אך בסוף הוא היפך את הסתכלותו. הוא טען שהמצורעים רבים מן הבראים ולכן המצורעים הם המחנה. הדוני והצרעת הם לדעתו בבסיס העולם, והם אבותיו, "בראשית היה הדוני"⁴ אין אס כן גאולה מחוץ לדוני. אדרבה, הגאולה תעלה מתוך הדוני והצרעת. איוב היה לו סמל לסבל העולמי. הוא המנהיג. התשועה לא תבוא מבחוץ אלא מכפנים. המצורעים ייגאלו, ולא הבראים, ואיוב יהא מושיע להם. בתפיסה זו עולה בכיורו חילוף עולם בעולם.

הבריתות

כאמור היצירות דנות בברית שנכרתה עם הבורא. שלוונסקי הניח בדוני קיום של שלוש בריתות: א ברית ראשונה ה' כרת עם נוח; ב ברית חדשה נכרתה עם ישו, וזאת על פי הנצרות; ג ברית אחרונה נכרתה עם איוב. איוב הוא קברניט

איוב היה לדעתו אדם טוב וישר ועושה צדקה, ולמרות זאת התרגשו עליו צרות, כי הוא לא חש בצער האומה. ואחר סבל רב ה' אומר לחברי איוב, "ועתה קחו לכם שבעה פריים... ולכו אל עבדי איוב... ואיוב עבדי יתפלל עליכם". איוב ייבחר כפומבי, "היודע הוא להתפלל עתה על הזולת ולהשתתף בסבלו... אם יחזקו בעדכם אז תבוא גאולתו וגאולתכם... ואיוב אכן עומד פתאום על טיבה של התפילה היהודית... התחיל לחיות את חי הכלל. יסורי איוב מצאו את תיקונם האמיתי... "זהו שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו" (איוב מב ט').

בהקשר לעניין זה פנה סולובצ'יק לבני קהילתו וטען, שגם הם צריכים לחוש שותפות בסבל היחיד והעם. הוא האשים אותם בהאשמה נוקבת. לטענתו הם, והוא עמהם, עמדו מנגד בשעה שהעם נטבח ונרצח בשואה. אלמנט השיתוף והסבל, שהוא חלק מכרית הגדול נפגם, והוא קורא לאנשיו לתקן את המעוות ורוצה לפתוח את לב אנשי קהילתו כדי שיחישו את מאורעות היישוב היהודי בארץ.

המשתתף לשני הטקסטים בדיונים על איוב הוא התייחסותם לקשר בין איוב לזולתו ולצער העולם. שניהם דנים בזיקה שבין הפרט, הכלל והמנהיג.

הסבל והעולם וההתייחסות לסבל

סולובצ'יק ושלונסקי נדרשים לסוגיית הסבל בעולם. התייחסותם לנושא זה מקורית, וניכרים בה ניצני תפיסה מודרנית. העיסוק בסבל, ברע ובמשמעותם ביקום אופייני למודרנה.⁹ לשלונסקי יש זווית ראייה מיוחדת וחדשה. הוא אינו רואה את העולם כדואליסטי מבחינת הטוב והרע או הטוב והסבל. הוא תופס את העולם כדוה וסובל ומקבל זאת כנתון. תפיסה זו מודרנית ככך, שיש כאן שינוי לעומת התפיסה הקלאסית. כתפיסה הקלאסית יש טוב ויש רע. התממשותם בעולם תלויה במעשי האדם, "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המוות ואת הרע" (דברים ל ג). אבל לדעת שלונסקי העולם יסודו סבל והוא נע על גליו. המסכנים, הזכים והמצורעים המה הנושעים, ולשיטתו אין תקפות לשאלה מדוע קיים הסבל. העולם הוא סבל, והסבל הוא מאושיית העולם.

הכרח היה לה לתרבות לעבוד תהליך של הכנה כדי להכיר, שאין אפשרות לנוס אפילו מהמבול, הוא הדווי הגדול. ואף הקב"ה התחרט על ציוויו לנח לבנות ספינה לשם הצלת היקום. שלונסקי טוען שהדווי הוא הפרדות. פרדותו של האדם היא בהכנתו, שהחזוה לא ניתנת להשגה, החזוה היא "כעך", הקף המקף אין, והיא פרדות קטנה. לדבריו האדם חפץ ישועה קטנה, כי זווית ראייתו

⁹ שם, עמ' 166-167.

¹⁰ א' קאמי, המיתוס של מידפוס - מסה על האכסורד, חוגם מצומחת צ' אה, עם עובד, תל אביב תשמ"ז.

לכרות מיהדותו ומגורלו. היהדות והגורל היהודי חזקים ממנו, "אי אפשר לו לאדם מישראל להגלות את אלוהי העברים מרשותו ומתחומו גם כי חילל שבתו וטמא את שולחנו ומשכבו וישתדל להתכחש לעמו לא ינצל משלטונו של אלוהי העברים הדולק אחריו כצל".⁶

למרות הדמיון בין השניים עולות מן הטקסטים גם תפיסות שונות. הרב סולובצ'יק סבור, שהמדינה נולדה מתוך הדווי, וכל זאת התקופה הגדולה היא לדעתו מעין אתחלתא דגאולה, תחילת מימוש ההכטחה והכרית שיה' כרת עם עמו. אבל אליבא דשלונסקי אי אפשר לצאת ממצב הדווי, "כי כראישת היה הדווי... והאדם נברא דווי", ואי אפשר לפרוץ מעגל זה ולצאת ממנו לעולם של חדוה. התפיסה הוא פסימית מתחילה ועד סוף.

איוב הגואל איוב הוא פיגורה גואלת ומיוחדת בשני הטקסטים. על פי שלונסקי איוב הוא המושיע. איוב, שהיה חלק אימננטי מהצרעת והדווי והם היו מנת חלקו, הוא המושיע. התשועה תצא מתוך עולם זה ולחופו, והמושיע יבוא מתוך עולם הסבל.

הרב סולובצ'יק מתייחס אף הוא אל איוב כאל פיגורה חשובה. הרב מציג כמאמר דיון מפורט המופיע כנגרא ודן בשאלה מתי חי איוב (כבא בתרא טו ע"ב). עצם העלאת השאלה, הגישות המגוונות, והדעות השונות לגבי תקופת חייו, וההשערות השונות שהוא חי בתקופות שונות לעם ישראל, מפקיעות אותו מזמן ידוע והופכות אותו לפיגורה חשובה, ואולי אף מכליטות את חשיבותו.

דומני שעמדת שני הכותבים דומה כשיללת הדעה, שאיוב "לא היה ולא נברא אלא משל היה" (כבא בתרא טו). לדעת שניהם איוב חי כעבר ועוד נכוננו לו תפקידים מרכזיים כעתיד. שלונסקי שלף את איוב מנבכי העבר כדי לגאול את החלכאים והנדכאים ולממש את הכרית האחרונה. איוב, שיש לו רקע משותף עם מסכני העם וחוויות משותפות עמהם, יוכל ליצור זיקת אמת בינו ובכנס. הוא ידשיע והם יוושעו. וכאשר אנשים הם עילגי שפה ומחשבה, צריך להיות חלק יסודי משותף בינם ובין מנהיגם. דומני שזוהי תפיסה מודרנית, שהפיגורה המרכזית צומחת מזהם ומחוויות משותפות. המנהיג אינו המנהיג הקלאסי, בין מלוכה או מי שנועד למלוכה מלכתחילה, אלא חלק מן העם, וכפך יש חילוף ערך בערך.

הרב סולובצ'יק נזקק גם הוא לאיוב כהסכרו את סיבות סבלו, וגם הוא כשלונסקי נוגע בזיקה שבין איוב לעם ישראל, כשיתוף חוויה כשיתוף בסבל וכמאורעות.

⁶ קול דהיי רופק, עמ' 181.

שלונסקי, שם שם.

לדעת?¹⁷

מכאן עולה שינוי כתפיסה, התכונות בקואורדינטות שונות, חילוף צירים.

לא תמיד חייבים לענות לשאלה, לפעמים אפשר לערער על תקפותה.

שלוסקי והרב סולוביצ'יק נדרשים בעקיפין גם לשאלות פילוסופיות

קרידיליות. התייחסותם לשאלות הללו אינה פילוסופית אלא מזויות ראייה

שונות, ואלה הן התייחסויות ממעלה שנייה לבעיות הנדונות.

סבל - מנוף לתשיעה

סולוביצ'יק טען, שמתוך הסבל בעצם "ליל כלהות... הוקמה מדינת ישראל".

דווקא מתוך שואה איזמה קמה המדינה. הדוד דפק על שולחן הנשיאות,

התערב בהחלטת האו"ם, וזאת ניתן לדבריו לראות רק בעין רוחנית.¹⁸

כמו כן הצביע כאמור הרב סולוביצ'יק על כך שכפרק הקללות מונחת כבר

ההכטחה לתשועת העם בארצו, "והשימות אני את הארץ" (ויקרא כו לב).

ורש"י העיר ש"זו מידה טובה לישראל" (שם).

לדעת סולוביצ'יק מתוך הסבל, הוא החזה, היתה ישיבת האו"ם, שהיתה

אנטיטוזה, ותקומת המדינה היא בעצם סינתזה.

אצל שלוסקי התשועה אינה חיצונית, היא צומחת מתוך הסבל, והתשועה היא

הדווי והסבל עצמם. לפי שלוסקי בקובץ דווי הצרעת היא תזה, הכרית

האחרונה היא אנטיטוזה, אבל אין כשיטתו סינתזה.¹⁹ כאן נעוץ הבדל מהותי

בין התפיסות של הכותבים, מודרניות בוטה חריפה ומהפכנית אצל שלוסקי,

ומודרניות רומנטית המעגלת קצוות ושואפת לסינתזה אצל סולוביצ'יק.

אכזבה והתמצת השעה

שלוסקי מבליט את האכזבה משתי הכריתות, הראשונה והחדשה. ככרית

החדשה ישו מצטייר "כדחליל שנוטר ונוטר".²⁰

א ישו הוא דחליל.

כ למרות שהוא שומר על הגן, הוא נוטר איבה ושנאה.

כרית הראשונה עלומה, קשה לפתוח את שער הלוחות, וכשנפתחה הדלת

הוא פוגש דמות החוצת לשון,²¹ ולכן הוא נדרש לכרית שלישית. אין

מסכריים מה היא הכרית השלישית ואין תודים על קנקנה. יש כה חוכת הנהגה

המוטלת על איוב, להנהיג את ספינת המצורעים החלכאים והנככאים כים

הסבל והדווי.

¹⁷ שם, עמ' 183.

¹⁸ קול דודי דופק, עמ' 171.

¹⁹ אם כי ניתן למצוא סינתזה גם אצל שלוסקי בעצם העובדה שקיימת פרות מתוך הדור והסבל

גופם.

²⁰ שלוסקי, התגלות, עמ' 162.

²¹ שם, עמ' 163.

מוגבלת¹¹ ואין הוא יכול להכין מה היא פדות גדולה.

החילוף של ערך כערך והשוני מתגלים גם כתפקידו של איוב. איוב קיבל

תפקיד שונה כמהותו מתפקידו של הכהן, שהיה ממונה על הטיפול במצורעים.

וכן יש שוני כתפיסת הגואל והגואלה. כימי התנ"ך היה הכהן וראה את נגע

הצרעת ומטהרו. לפי שלוסקי איוב נשוא עמו קרוב אליו את המצורע בספינת

הפדות. כי הרי אין מטהרים את הצרעת, שהיא המצב הכסיי.

מדברי סולוביצ'יק עולה, שאין לשאול מדוע יש סבל בעולם ומדוע באים

יסורים על אדם. אבל יש לשאול "איך יתנהג אדם בעת צרה - מה יעשה ולא

ימוק בייסוריו?"¹²

לדעת שניהם אין מקום לשאלות פילוסופיות, יש מקום לדרך פעולה, והקבי"ה

מכוון את איוב המושיע ומורה לו כיצד לפעול בו.

העיסוק בסבל ובקבלתו מתאימים לחפיסה מודרנית. הפסיכולוגיה המודרנית

דנה בעניין הצל"י וכיכולת לקבל אותו. גם כודלייר כפרחי הרע¹⁴ מכוון לעניין

זה.

זווית ראייה חדשה מאפינת את המודרנה לאור הגדרה נוספת של המודרנה,

"גמד יושב על כתפי ענק". מהגדרה זו עולה בין היתר זווית ראייה שונה,

רחבה יותר ומהפכנית.

דין על זווית ראייה שונות ומיוחדות המאפיינות את המודרנה נדונות בין

היתר בספר שינוי.¹⁵ ספר זה מנסה לתת פתרונות לבעיות בדרך של פיתרון

ממעלה שנייה. פיתרון ממעלה שנייה הוא מקורי ונועז, אינו נוגע דווקא

כשרשי הבעיה אלא בעובדה עצמה, פיתרון זה אינו מקבע את הבעיות אלא

מכוון לפתרונות יצירתיים, רעניים, ומזוויות ראייה שונות.

גם עמוס עוז בספרו לדעת אישה מעמיד בכסיס הספר שאלה החזרות מספר

פעמים, הופכת למוטיב ואפילו ללייטמוטיב. הוא שואל, "איך הצלם האמן¹⁶

הצליח לעצב את הפסל, ומה עוצר את המעוף וכולם את זינוק הטורף".¹⁶

המספר טוען שאין הוא מוציא דבק או כורג. רק בסוף היצירה עונה לו אחד

מהגיבורים, "אל תיפגע מר רכיד - אתה שואל שאלה לא נכונה, במקום לשאול

מדוע זה לא מתהפך, צריך פשוט לקבוע, אם זה לא מתהפך סימן שמרכז

הכוכב שלו נמצא מעל לבסיס וזה הכל... ומה מחזיק אותו... למה זה חשוב לך

¹¹ שלוסקי, שם, עמ' 167.

¹² רוסטילי, פרשנות הצרות על המאמר קול דודי דופק, מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ו,

מהדורה שנייה, עמ' 200.

¹³ א' נחמן, פסיכולוגיה המעמקים ומוטר חורש, הרגס שי נורבני, שוקן, ירושלים, תשכ"ו.

¹⁴ שי כדלייר, פרחי הרע, הרגס ד' מזור, הקיבוץ המאוחד, המפעל להיגומי מופת 1997.

¹⁵ פי רוצליק, ג' ריקלנד הר פישר, שינוי - עקרונות של יצירת בעיות ופתירתם, בתרגום ר' דודאל

חולטין, ספריית הפתולים, תל אביב 1979.

מאמרו של הרב סולוביצ'יק בנוי לתלפיות, שפתו קולחת ורעיונותיו קוהרנטיים. הרב מוכיח בעצם באופן דדוקטיבי כיצד ברית הייעוד והגורל יחדיו מגדירות את מהות עם ישראל. לכאורה הוא בונה את דבריו באופן אנדוקטיבי, אך הבסיס הלוגי והרציונאלי בנצח בעצם בדרך דדוקטיבית. אדם הרוצה להיות יהודי צריך להתגייר. גיור הלכתי מחייב מילה וטבילה יחדיו. אין אדם יכול להתגייר אם מל ולא טבל או אם טבל ולא מל. שני אלמנטים אלה חייבים לחבור יחדיו. הרב טוען במאמרו ששתי בריתות עקרוניות מהותיות נכרתו בין הקב"ה ועמו. שתיהן מצטרפות יחד למהות הקשר בין ה' והעם ומגדירות בעצם את מהות היהדות. ברית הגורל, הנעשית בכשר, היא ברית המילה, וברית הייעוד, היא ברית התקדשות נעשית בטבילה. ההתקדשות היא לשם קבלת עול מלכות שמים ונכנסה לעדה הקודשה. מבנה המאמר לוגי.

המטפורה הבסיסית העומדת בבסיס המאמר ובכותרתו, "קול ודי דופק", היא אמצעי ריטורי מצוין ליצירת כסיס משותף להבנת האירועים במימד מופשט ורעיוני. הרב מגדיר בקצרה ובתמציתיות את תמצית שיר השירים ואת מהותו של ספר איוב. בהמשך הוא מדבר על אירועים בהווה ומשווהו למצב כזה שקרה באירוע קודם בזמן שיר השירים. הרב בונה לכאורה השוואה ישירה לפי מספר אלמנטים המשתתפים באירועים הנדונים. הדוד דופק היום על פתח הריעה כפי שדפק בשיר השירים. הריעה מתעצלת היום כפי שהתעצלה בשיר השירים. אך ההשוואה ישירה הזאת היא דווקא לצורך ניגוד בולט ולצורך חיזוק הרעיון. בשיר השירים הדוד חמק עבר והרעיה החמיצה את השעה, אך היום הדוד עדיין דופק בפתח הרעיה וקורא לעמו של יחמיצו את השעה. השוואה ישירה לצורך ניגוד בסוף היא אמצעי ריטורי פתטי לוגי מובהק.

בהמשך דן הרב בשתי הבריתות המהותיות, ברית סיני וברית מצרים, ומסביר את מהותן ואת הקשר בין שתיהן. קשר זה מגדיר את הקשר בין העם ואלוקיו מתוך הבנת היסודות הללו. העם יכול להבין את הפן שנפגם בזמן השואה ואת משמעות הפגימה בצורה בהירה. הוא מסביר את הפגם ומאתר אותו, ויכול לקרוא לעמו לקום לעשות מעשה, ולתקן עיוות זה. ובקריאה זו הוא בעצם מחזיר את השומעים לעיקר נאומו, שבו הסביר את גודל השעה ואת גודל ההזדמנות שניתנה מחדש לעם היהודי.

הרב פונה כאמור לקהל אנשיו בניו יורק, מנסה לעוררם לכלל מעשה, רוצה ליצור קשב ולזעזע את שומעיו. הוא מעיז ומטיח האשמה נוקבת ויורד עמהם עד חדרי בטן. הרב טוען שקהלתו והוא עמדו מנגד ועמדו על דם מליונים מרעיהם בזמן השואה, וזוהי פגימה כפן מסוים כברית הגורל. לאחר האשמה כה כבדה ומוזעזעת הוא מצביע על אפשרות לתקן המעוות. קורא לאנשיו לפתוח את הדלת לדוד הדופק (שם), "להענות לקריאתו" ולא להחמיץ את

הרב סולוביצ'יק מצביע גם על אכזבה כאירוע הקודם. בשיר השירים ניתנה הזדמנות לרעיה, אך היא התעצלה והחמיצה את השעה. אירוע זה של שיר השירים הוא בעצם אירוע מקדים לאירוע כהווה. אך כעת בא שינוי מהותי. גם היום הדוד דופק על פתח הרעיה, אך הוא מחכה ואינו חומק עוכר כמו בעבר, ולרעיה יש הזדמנות לנצל את המומנטום ולא להחמיץ את השעה.

תפיסת סולוביצ'יק שונה כמאותה מתפיסת שלונסקי. תפיסתו אופטימית וקונסטרוקטיבית. הוא מנסה לכונן את אנשיו לקחת חלק במימוש הגאולה, ויש תקווה שהשעה לא תוחמץ. זאת בניגוד לשלונסקי, שכברית החדשה יש אולי פחות תקווה לעומת הבריתות הקודמות. שם היתה איזושהי תקווה, אך כאן האנייה תפליג כים הדווי עם מצורעי העולם.

הכדלי התפיסה ניכרים גם בהכנת מהות הקשר בין האל ועמו. ואולי ההבדלים נובעים בגלל תפיסה בעלת שוני מהותי של הקשר של העם לאלוקיו. סולוביצ'יק ראה קשר זה כקשר של נישואין של האבה, ולעומתו טען שלונסקי שהדווי נקשר עם ה' ומוזה נוצר האדם. כסיס הקשר שונה לחלוטין. רטוריקה - אלמנטים רטוריים, לוגוס ואנטילוגוס

המאמר הנדון הוא בעצם נאום שנישא על ידי הרב סולוביצ'יק לפני אנשי קהילתו ביזם העצמאות של מדינת ישראל שנים אחדות לאחר הקמת המדינה. נאום זה הוא בעל יסודות ריטוריים מובהקים והפאתוס עולה מתוכו. גם בפואמה הדרמטית של שלונסקי נבחין ביסודות אלה. אצל שלונסקי קיימת תפאורה מרשימה מאוד "של סולם של שקיעה ערב שעיר רד לאטו".²² קיים קהל שהדברים ממוענים אליו והפאתוס בולט בשני הטקסטים. בדווי של שלונסקי, ובעיקר כחלק ההתגלות, יש הרבה צלילים ורעש והכל מתנהל בקולניות. ההמון מורכב משוטה, כבול, בעלי מום וכולם מצטרפים ונוטלים חלק פעיל באירוע. יסודות אלה של רעש וצלילים מאפיינים את המודרנה.

בנאומו של הרב סולוביצ'יק מצויים יסודות ריטוריים בולטים. הוא ממוען אל קהל שומעים, אך הקהל שונה מקהלו של שלונסקי. הקהל של הרב סולוביצ'יק הוא קהל היכול להיות עדה.²³ יש לו פוטנציאל של "ממלכת כוהנים וגוי קדוש" (שמות יט ו), ולמרות שסולוביצ'יק מאשים אותם בפגימה מסוימת, הפגימה ספציפית ואפשר לתקנה. ומכיוון שהקהל הוא כזה יש לשאת לפניו נאום בעל כוח ריטורי מובהק. ואכן כוחו הריטורי של הנאום הוא בהנחת יסוד של אתוס ברור - אמונה ותפיסה היסטוריוסופית, פאתוס, וכמובן לוגוס.

22. שם, עמ' 149.
 23. קהל של הרב סולוביצ'יק הוא קהל אידיאלי אנטילוגיטימי ומסר היכול להיות מלכת כוהנים וגוי קדוש, אבל אצל שלונסקי הקהל הוא של זבים ומצורעים ואפילו אספסוף. מעניין לעיין שכיהרות הקהל הוא חישוב, כמו תפילה כמנין או במספר גדול יותר וכרוב עם, שם הדת מלך. ואם מקובל לראות בהמתן עדר ובעל פסיכולוגיה של המתן, שאספסוף נתון בר את הטיף, כיהרות מנסים להגביה יישות זו. מנסים ליצב קלקטיב כרמה גבוהה, שאדם פטיף לא יוכל

לכוא אל מימוש ההבטחה, עולם של גאולה.

השעה.
 כמאמרו של הרב סולוביצ'יק היסודות הריטוריים, היינו האתוס, הפאתוס והלוגוס חבנו יחדיו לכלל יצירה ריטורית חשובה, שבה דבר דבור על אפניו. לעומתו שולט אצל שלונסקי הכאוס, הדברים אנטילוגיים. אין סדר, הדווי הוא חלק מהקוסמוס, וחלק מהריטוריקה נוצר על ידי רעש ואנטילוגוס.
 בניגוד לשפתו הקולחת ולרעיונותיו הברורים ולקשרים שהרב קושר בין אידועים בהיסטוריה ואידועים בהווה, אצל שלונסקי מדבר שוטה עילג עם וכנראה גם עילג מחשבה. הוא פורץ וגועה, מנסה לומר משהו הקשור עם צידוק הדין אך אינו יכול לסיים מלה או משפט, "יתגדל ויתקדש שמייה ר' א...".²⁴ אין צידוק דין. המעמד הוא כביכול אקסטטי, ישנה תפאורה מרשימה ורעש משבש ועולה, אך תוכן המעמד ריק והכל פסימי.

הרב סולוביצ'יק כאדם מאמין ואורתודוכסי, גם אם הוא אמון על חשיבה מודרנית ומאמצה, חי וחושב על פי קודקס נורמטיבי ומסגרת מסורתית. המודרניות שלו היא מודרניות רומנטית. ולעומתו שלונסקי תופס מודרניות כבוטות שבה וכמהפכנות שבחיקה. עולה רעש מן המעמד המונצח כיצירה, יש בו מטפורות מפתיעות ודברים לא ברורים, ואולי יש בהם דברים יותר מודרניים ממודרניים. הוא בונה סיטואציה של אבסורד האופייני לתפיסת העולם המודרני. הכאוס כיצירתו הוא לא בגלל אי מציאות האל או בגלל שהאל מתעלל בבריות או בגלל שאין זיקה כלשהי בין אדם לאל. הכאוס אצלו בא מלמטה, מן האדם עילג הפה והמחשבה, שאינו יכול ליצור זיקה עם אלוהיו.

שני הטקסטים משפיעים השפעה חזקה על השומע. האחד בזכות הלוגוס, הקוהרנטיות ומבנה היצירה העשוי לתלפיות ואצל השני ההשפעה חזקה בזכות הרעש, המראות המיוחדים, התפאורה המזוהה, הוראות הבמה והאנטילוגוס.

אם נבחן את מהות השוני בין התפיסות לפי שיטה מודליסטית דסקריפטיבית נבחי' בשוני בצמרת, המופיע כבר בשוני הנוכח מן השורש.

אצל שלונסקי איוב כבול ואצל סולוביצ'יק מצויה גאולה, וזו היא הצמרת. הנוף אצל שלונסקי הוא החושך ואצל סולוביצ'יק הגלות והשוואה. והשורש

אצל הראשון הוא הדווי ואצל סולוביצ'יק אהבה וברית.
 אצל שלונסקי השורש והצמרת סוגרים מעגל של דווי וכאב. תפיסתו פאסימית ובעצם אין כלל פריצת דרך. המעגל סגור מכל עבריו ואין ממנו מוצא. תפיסת סולוביצ'יק היא אופטימית. השורש ניזון מאהבה והבטחה ובסוף תבוא גאולה, היא מימוש האהבה והברית. יש לדבריו מוצא שיש עמו בניין, עולם שכולו טוב.

שלונסקי מהפכני ואינו מחלץ את האדם מן הדווי לעומת סולוביצ'יק, החותר